

COMPARATIVE AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-110-7-58>

«ГАЛИЦЬКО-РУСЬКІ НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ» І. ФРАНКА – УНІКАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ФІКСАЦІЇ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ФАТИЧНИХ КОМУНІКАТИВНИХ ФОРМУЛ ВІТАННЯ І ПРОЩАННЯ

Колонюк С. М.

*магістр, аспірант кафедри романських мов і світової літератури
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна*

Шестикнижний корпус народного мудрослів'я «Галицько-руські народні приповідки» (Львів, 1901–1910) з коментарями та поясненнями І. Франка містить понад 30 тисяч одиниць. Усебічно досліджуючи «Галицько-руські народні приповідки», укладені І. Франком на початку ХХ ст., С. Пилипчук слушно зауважив, що ця збірка паремій є своєрідним «підсумком надбання української пареміології та пареміографії» того часу [2, с. 7].

Перші записи паремійного матеріалу письменник зробив, за свідченням учених, у рідному селі Нагуєвичі та сусідньому селі Ясениця Сільна. Крім того, дослідник використав відомі на той час авторитетні збірки прислів'їв і приказок слов'янських та неслов'янських народів – білоруського, німецького, польського, російського словацького, чеського та ін.

Під час укладання словника І. Франко дотримувався таких важливих наукових принципів: (1) чітка паспортизація, (2) алфавітно-гніздовий принцип укладання матеріалу, що на той час був панівним в лексикографії, (3) глумачення значень паремійних одиниць (не тільки семантики, але й прагматики – ситуація спілкування, тональність, стилістика, мовленнєвий жанр та ін.), (4) указівка на географічне поширення, фіксація походження, (5) виокремлення національних зразків на тлі іншомовних, зазначення національної специфіки.

Отже, авторська методика передбачала оригінальні принципи опрацювання паремійного матеріалу, використання широкої джерельної бази, критичний відбір текстів, опрацювання не лише їх семантики, але й

прагматики та фундаментальне висвітлення художніх особливостей, що й забезпечило академічний рівень словника, його тривалу актуальність.

Як відомо, і сьогодні термін «приповідка» не має однозначного тлумачення. Іван Франко цілком слушно інтерпретує його як складне жанрове утворення – сукупність різновидів, для яких характерна низка конститутивних ознак: (1) наскрізна внутрішня єдність, (2) чіткість викладу думки, (3) концентрований лаконізм.

Мета цієї наукової розвідки – показати особливості репрезентації фатичної комунікації, актуалізованої під час ситуації зустрічі гостей, подорожувальників і прощання з ними (комунікативні жанри *вітання – прощання*). Для аналізу використовуємо метод суцільної вибірки матеріалу зі словника «Галицько-руські народні приповідки», укладені І. Франком, метод опозиції (розглядаємо комунікативну фатичну ситуацію *вітання – прощання*), метод комунікативного жанрового аналізу фатичної комунікації і традиційний описовий метод. Для аналізу виокремлено близько 200 одиниць.

Першою найбільш виразною опозицією, що виникає під час фатичного спілкування, є, як відомо, *вітання – прощання*.

Розгляньмо найбільш поширену комунікативну ситуацію *вітання*: одиниці, що репрезентують цей вид комунікації, І. Франко окреслив як «формули вітання». Серед них такі, що налаштовують на позитив, добрі побажання, указівку на можливість надати допомогу, радо зустріти, пригостити, порівн.: *Помагай Біг вам!* [1, т. 1, с. 134]. Франко вказує на гостинність українців, наголошуючи на цій рисі національного характеру в авторському тлумаченні, порівн.: *Витаємо, витаємо! Гости до нас!* – «Формула привитання, якою відзиваєся господарь, коли в його хату входять гості або й чужі люде» (приклади подаємо з урахуванням оригінальної орфографії) [1, т. 1, с. 273].

Укладач словника фіксує народні вітальні формули господаря, коли він щиро запрошує до хати, розглядаючи візит подорожувальника як радість у домі, добру ознаку, приемність, напр.: *Гість в дім, Бог з ним. «Вислов давньої руської гостинности»* [1, т. 1, с. 479]; *Загостіт, коли ласка ваші. «Формула, якою запрошують гостей у дім»* [1, т. 1, с. 620].

Серед вітальних формул і короткі вигуківі конструкції, що вербалізують позитивні емоції, – *О, рідкий гість! ...рідкі гости!* – «Таким окриком витають приход чоловіка, що давно був у домі або взагалі рідко буває, хоч би прийшов і зовсім не в гостину» [1, т. 1, с. 481]. *Чим богаті, тим раді.* – «Говорять гостям, себто: що маємо, тим раді вас прийняти» [1, т. 1, с. 144].

Схарактеризовані й іронічні висловлювання, які рекомендовано вживати в ситуації непрошених гостей: *Вітайте гостей! Не маємо вам що дати.* – «Сміються над непрошеними гістьми, над близькими а нелюбими, що приходять звичайно позичати щось» [1, т. 1, с. 478]; *А, гостеньки до нас! Малисьмо за вами посилати, а ви самі йдете.* – «Говорять іронічно, коли хто непотрібний пхаєся до хати» [1, т. 1, с. 617]; *Здорові, гостеньки! Просимо сісти! Що-сте си принесли, будете їсти.* «Жартують із попрошених та непожаданих гостей» [1, т. 1, с. 617]. Лексема *гостеньки* з іронічно-зневажливим суфіксом -еньк- (порівн. поширену лексеми *вороженьки*) характерна для мовлення українців з метою моделювання негативної тональності.

Однак українці можуть відповісти й досить різко, виказавши і свої негативні емоції, не завжди вони привітні, напр.: *День добрий, з ким добрий!* – «Знач., з ким я добрий, з тим і вітаюся» [1, т. 1, с. 748]. А ще українці не раді п'яницям, що також можуть висловити відкрито, тобто не всіх гостей вони однаково гарно приймають: *Таких гостей так і приймают.* – «Знач., п'яниці та напасні люди і в гостині зазнають нечести» [1, т. 1, с. 481]. Жартівлива вітальна формула стосується й сусідів – представників польської лінгвокультури, порівн.: *"Дзінь добрий"* з ким добрий, а з вами непорадна година. – «Сміються з уживання при вітаню польських слів» [1, т. 1, с. 768].

Зафіксував укладач і вітальні формули тих, кого запрошують у гості, тобто гостей, подорожувальників, порівн.: *Добрий вечір, хто-сте в хаті.* – «Привитане чоловіка, що входить вечером у хату, де не світиться, і він не може бачити, хто є в хаті» [1, т. 1, с. 223]; *Дай Боже чьис добрий!* [1, т. 1, с. 726]. При цьому також репрезентовані жартівливі вислови, напр.: *Не так ми сі хотіло вас відвідати, як у вас пообідати.* – «Жартує гість, що прийшов голодний у гостину» [1, т. 1, с. 311]. Змодельовано ширість почуттів.

Виокремлені й спеціальні формули подяки за прийом, порівн.: *Гостимо сі з ласки божої і з вашого старанья.* – «Формула, якою гості дякують господарям, коли ті припрошують їх, щоб "гостилися", тобто щоб їли та пили за столом» [1, т. 1, с. 620].

Ритуал фатичної комунікації передбачає вітальний діалог у векторі *господар – гість*, напр.: *Дай Боже добрий день!* – *Дай Боже здоров'є!* – *Дай Боже щасливо!* – *Дай Боже й вам. Дькуємо.* – «Се звичайні формули привитання та відповіді на привитане, коли хтось уходить у хату сусіда або знайомого» [1, т. 1, с. 748].

Другою найбільш поширеною комунікативною ситуацією є *прощання*, зокрема й *прощання перед дорогою*. Серед таких висловів

традиційні формули, вирази-напуття, порівн.: *Щіслива дорога*. «Бажають тому, хто рушає в дорогу» [1, т. 2, с. 57].

Українці – релігійна нація, тому часто добрі побажання пов'язуються з іменем Господа, напр.: *В божий чыс!* – «Говорять виправляючи когось із хати, або в дорогу» [1, т. 1, с. 152].

Однак є й евфемізовані формули, іронічної тональності, у яких містяться прецедентні імена, які мали відповідну традицію вживання, напр.: *З Богом, Парасю, коли ті люде просьит "З Богом"*. – «Формула, коли кого виправляють у дорогу, зам. іди, забирайся» [1, т. 1, с. 124].

Тим, хто виходить з хати, виїжджає, також пропонуються комунікативні константи-побажання: *З Богом оставайте!* – «Говорить прощаючись той, що йде геть із хати» [1, т. 1, с. 125]; *На Бога вас лшияю*. – «Говорить прощаючись той, що відходить із хати» [1, т. 1, с. 129]. Прецедентні одиниці зафіксовані й у прощальному висловлюванні *Увидимо сі на Сафатові долині*. – «Говорять розстаючися з кимось назавсїгди, без надії побачитися ще в житю» [1, т. 1, с. 240]. *Йосафатова долина* – це біблеїзм: 'місце страшного суду'. Як бачимо, І. Франко інтерпретує біблійну прецедентність.

Простежуємо прощальні формули в ситуації, коли подорожувальника охоплює страх, тривога і його намагаються заспокоїти: *Йдь, гадки не май!* – «Коли хтось боїться їхати задля лихогої дороги або иньшої небезпеки» [1, т. 2, с. 308].

Звісно, у прощальних формулах, як і у вітальних, уживаються полонізми, що характерно для ситуації полілінгвізму, функціонування кількох мов, поширеної в Галичині, напр.: *Бодай вас Бог пожегнау!* – «Пожегнати те, що у нас благословити. Се бажане ласки Божої, прим., такому, що йде в дорогу» [1, т. 3, с. 506].

В арсеналі фатичної комунікації й біфункційні формули *вітання-прощання*, напр.: *Дай вам Боже здорове дідько знає доки!* – «Жартлива форма привитання чи прощання» [1, т. 1, с. 122].

Отже, І. Франко зібрав і майстерно описав комунікативні формули, характерні для галицьких українців. Вони проєктуються на різні ситуації, мають різну мовленневу (комунікативну) і стилістичну тональність, указують не лише на доброзичливість, гостинність, релігійність, радість, але й на жартівливість, іронічність, незадоволення, коли ситуація не надто сприятлива.

Франко враховує ролі й адресата, й адресанта мовлення, вирізняє одновекторні та полівекторні формули, репрезентує мовну «біографію» України (функціонування кількох мов у процесі комунікації), демонструючи активність запозичень навіть у найбільш поширених комунікативних жанрах вітання і прощання.

Література:

1. Галицько-руські народні приповідки: У 3х т.. Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко: 2-е вид. Львів. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2006. Т. 1. 2006. 818 с. Т. 2. 2006. 813 с. Т. 3. 2006. 699 с.
2. Пилипчук С. М. «Галицько-руські народні приповідки» Івана Франка: пареміологічний та пареміографічний аспекти, поетика текстів. Автореферат дисертації кандидата філол. наук. Львів, 2005. 31 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-110-7-59>

ТИПОЛОГІЯ АД'ЕКТИВНИХ КОМПОЗИТИВ ДАВНЬОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Костич Л. М.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та прикладної лінгвістики
Інституту філології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

У лексичній системі української мови складні слова утворюють численну групу й демонструють високу частоту вживання. Головною ознакою складного слова є наявність у його структурі двох (кількох) кореневих морфем або основ, які становлять формально-семантичну єдність. Неелементарна структура таких дериватів закономірно є носієм неелементарного змісту, реалізованого на синтаксичному, словотвірному та лексико-семантичному рівнях.

Творення складних лексем – продуктивний спосіб поповнення словника мови на всіх етапах її становлення. Системний аналіз складних слів, що засвідчені давньоукраїнськими писемними пам'ятками XI – XIII ст. і текстами цього періоду, які збереглися в списках пізнішого часу, у проекції на попередній (праслов'янський, протоукраїнський) і наступні хронологічні зрізи є актуальним для історичної лінгвістики, оскільки дає змогу пізнати джерела й простежити напрями розвитку складання як способу словотворення. Окрім того, складні деривати закономірно потребують інтерпретації на основі соціокультурного контексту, адже вони великою мірою відбивають історичні тенденції кожної епохи.